
Evidensbegreppet

och att göra den psykoanalytiska erfarenheten rättvisa

av Gunnar Karlsson

*Mening och
meningsskapande
är människans
ontologiska öde
och inget som
sekundärt hör till
den objektiva ord-
ningen.*

Psykoanalysen har förmodligen aldrig varit så ifrågasatt och tillbakapressad som den är idag. Dess allt djupare kris visar sig bland annat i form av att färre söker psykoanalys, färre vill bli psykoanalytiker och att utbilda sig till psykoanalytiker leder idag inte till legitimation som psykoterapeut. Till detta kan läggas varningsropen i media om hur i bästa fall verkningslös och i de värsta skadliga psykoanalysen är.

Det mest angelägna idag är, enligt min mening, att erövra vår psykoanalytiska erfarenhet genom att föra oss tillbaka till det subjektiva i människan. Den psykoanalytiska erfarenheten är först och främst en subjektiv upplevelse av mening och menings samband. Under de senaste 15 åren har det positivistiska vetenskapsidealet stärkts inom det psykoanalytiska samfundet och i linje med det har försöken att göra psykoanalysen vetenskaplig handlat om att objektiviera dess studieområde. Men subjektiviteten kan inte objektivieras och samtidigt förbli subjektiv – en självklarhet som alltför ofta förbises. Subjektiviteten är inget faktum i världen, utan är den horisont utifrån vilken världen är given. När vi hävdar att psykoanalysens område är det subjektiva innebär det inte att vi tummar på kraven på evidens. Det subjektiva är inte ett fenomen som det är omöjligt att nå evident kunskap om. Uppgiften är i stället att tillämpa de för psykoanalysen adekvata evidensbegreppen.

Artikeln syfte är att diskutera evidens och

psykoanalys. Psykoanalysen behöver vinna förståelse för giltigheten av den subjektiva dimensionen och måste då söka hjälp från annat håll än det positivistiska. Tankegångar och reflektioner i denna artikel har sin hemvist inom fenomenologin och hermeneutiken. Innan jag tar mig an frågan om evidens och psykoanalys kommer jag att först kort beröra de två positivistiskt inspirerade tendenser som förekommer inom psykoanalysen i försöket att göra den ”vetenskapligt legitim”. Dessa är dels empiristiskt färgad forskning och dels den naturalistiska/biologistiska idén som kommit till uttryck i olika s.k. ”neuropsykoanalyser”. Jag kommer därefter att argumentera för tesen att psykoanalysens studieområde är det subjektiva och utifrån fenomenologin visa på meningsbegreppets fundamentala ontologiska status: att mening och meningsskapande är människans ontologiska öde och inte något sekundärt som kommer efter den objektiva ordningen. Frågan huruvida psykoanalysen är en vetenskap eller en behandling behöver också besvaras innan man kan diskutera temat evidens och psykoanalys. Jag menar att psykoanalysen är både en vetenskap och en behandling av psykiskt lidande. Slutligen kommer jag att diskutera tre sammanhang där frågan om evidens har aktualitet för psykoanalys: psykoanalysen som vetenskap, sanningsanspråk i den konkreta psykoanalytiska tolkningsprocessen och psykoanalysen som behandling inom hälso- och sjukvården.

Det positivistiska idealet

Positivismens objektivistiska ideal kommer framför allt till uttryck i kravet på observerbarhet; för att något ska räknas som vetenskapligt meningsfullt krävs det att det är observerbart – liktydigt med mätbart. För psykoanalysens vidkommande är detta problematiskt då den psykoanalytiska processen bygger på lyssnande och förståelse och inte på visuell observation.

I den positivistiska forskningsandan ska psykoanalysens vetenskaplighet sökas genom forskning *om* psykoanalys. I stället för att söka fördjupad förståelse för villkoren för det som jag kommer att diskutera som psykoanalytisk forskning, dvs den psykoanalytiska kliniska situationen, blir forskning liktydig med forskning om psykoanalys. Jag är inte emot denna typ av forskning. Tvärtom, den kan rymma såväl intressanta empiriska ansatser som metavetenskapliga studier.¹ Det jag kritiserar är att forskningsbegreppet begränsas så att den psykoanalytiska (kunskaps)processen inte rymms inom begreppet.

En annan tendens som märks inom psykoanalysen är intresset för neuropsykoanalys. Min skepsis till neuropsykoanalysen har inget att göra med ett nedvärderande av biologi – en mycket viktig och utvecklad vetenskap om människan. Det jag vänder mig mot är hur man förstår de statistiska korrelationerna som görs mellan fysiologiska substrat och subjektiva tillstånd. När man i neuropsykoanalysen tillskriver det fysiologiska substratet en *ontologisk* bärkraft och ser det subjektiva tillståndet som ett slags artefakt, reduceras psykoanalysens område till biologi. Man ger de fysiologiska korrelationerna en *kunskapsteoretiskt* legitimerande funktion när de antas avgöra giltigheten i psykoanalytiska utsagor och teorier. Ett exempel på det kan läsas i Solms & Turnbull (2002, 6):

Psychoanalysis today is associated with bitter rivalry between opposing camps that apparently have no valid means of deciding between their conflicting standpoints on various theoretical matters. One solution might be to find links between

the disputed theoretical concepts of psychoanalysis and those of neurosciences.

Problemet med en sådan hållning är att den implicerar att den psykoanalytiska kliniken utgör en sämre källa till psykoanalytisk kunskap än den naturvetenskapliga hjärnforskningen.

Att hjärnforskningen skulle kunna fungera som ett slags facit för psykoanalysen motiveras bland annat med att "psychoanalytic knowledge is far less secure than that of neuroscience" (Solms & Turnbull, 294-5). Denna ståndpunkt är dock problematisk. Försök tänka bort den kliniska erfarenheten och det kommer inte att finnas något som neurovetenskapens upptäckter kan korrelera med. Neurovetenskapens mer exakta sätt att beskriva sitt studieobjekt jämfört med psykoanalysens inexakta beskrivningar gör inte neurovetenskapen vare sig till en bättre vetenskap eller mer tillförlitlig. Det avgörande är istället studieobjektets karaktär. Psykoanalysens studieobjekt har inte den exakta karaktären som naturvetenskapens studieobjekt, naturen. Det är inte bara poänglöst att önska sig att det skulle gå att beskriva psykoanalysens studieobjekt på ett lika exakt sätt, det är ett inadekvat metodologiskt kriterium eftersom dess studieområde till sitt väsen har en inexakt karaktär.

Statistiska korrelationer mellan fysiologiska substrat och subjektiva tillstånd kan vara till både nytta och användning för flera vetenskaper. Den kunskap som statistiska korrelationer förser oss med berättigar oss att hävda att "under X omständigheter förekommer Y till en sannolikhet av Z procent". Även om sådana anspråk är berättigade får vi inte blunda för att den subjektiva polen i korrelationen inte gör den ursprungliga subjektiva upplevelsen rättvisa. I den forskning som studerar statistiska korrelationer mellan hjärna och subjektiva tillstånd är inte bara hjärnan en objektiverad storhet utan även det psykiska korrelatet. Det omvandlas till en konstruerad reducerad subjektivitet jämfört med människans ursprungliga och transcendent, sätt att vara på i världen. Det subjektiva korrelatet

1. Under rubriken "Psykoanalysen som vetenskap – epistemologisk-ontologisk aspekt" kommer jag att nämna möjliga metavetenskapliga studier om psykoanalysen.

blir här något slutet och förmår inte fånga människans transcendens som öppnar en hel värld för henne. Utifrån sådana statistiska korrelationer kommer man aldrig att lyckas fånga människan i hennes karaktär av att vara meningsskapande.

Dessa två positivistiska tendenser (empiristiskt färgad forskning om psykoanalysen och neuropsykoanalysen) fjärrar snarare än fördjupar förståelsen av den psykoanalytiska erfarenheten. Jag ser det som angeläget att psykoanalysens självförståelse bottenar i en filosofi som gör den psykoanalytiska erfarenheten rättvisa. Ingenting tvingar oss till att begränsa evidensbegreppet till en empiristisk idé. Begreppets ursprung för oss långt tillbaka i filosofins historia och dess betydelsepektrum är brett. Evidens handlar mycket allmänt om insikt, visshet, den säkerhet med vilken erfarenheten är given och om grunddrag hos sanningen själv.

Psykoanalysens område är det subjektiva

Vi når inte subjektiviteten genom att ta världens objektivitet för given och därifrån söka rekonstruera det subjektiva. Vi kan inte nå subjektiviteten i det som inom fenomenologin går under epitetet den ”naturliga inställningen” – vår vanliga sunda förnuftsinställning. I den inställningen är världens beskaffenhet redan färdig och given oberoende av subjektet. Om vi ska nå subjektiviteten såsom subjektivitet måste vi bryta med den naturliga inställningen och inta en radikalt annorlunda hållning. Här kan den fenomenologiska filosofin hjälpa oss. Att jag betonar subjektiviteten implicerar inte en dualistisk uppfattning om att subjektet och objektet är två separata och av varandra oberoende entiteter. Tvärtom innebär min position att subjekt och objekt är två poler i en enhet.

Det skulle föra alltför långt att här gå in på fenomenologins metod för att visa hur subjektiviteten avtäcks, en metod som inte är främmande för det psykoanalytiska förhållningssättet (Eriksson, 2008; Karlsson, 2006). Emellertid ska jag kort beröra resultatet av

detta avtäckande – subjektets meningsgivande eller intentionalitet.

Det avgörande för psykoanalysens självförståelse är att den baserar sig på en filosofi som låter psykoanalysens karaktär bli synlig. Det är här som fenomenologin spelar en avgörande roll, inte minst dess syn på människan som till sitt väsen meningsgivande eller intentional. Mening är inte en sekundär produkt i förhållande till något meningslöst objektivt. I begynnelsen är mening; det är inget konstruerat, representerat eller sekundärt. Inom den empiristiska traditionen gäller att i den mån mening över huvud taget beaktas så är den något sekundärt, något som kommer efter en objektiv beskrivning. Först har vi en objektiv ordning och därefter eventuellt en subjektiv förnimmelse eller upplevelse. Fenomenologin vänder på perspektivet; först har vi subjektiviteten och med den det tillhörande menade, avsedda objektet, och därefter det objektiva sättet att beskriva världen på som något sekundärt, av-kontextualiserat och av-historicerat. Fenomenologin försöker, så att säga, fånga födelseögonblicket av världen, hur en värld träder fram och byggs upp. Ställningstagandet att meningsdimensionen är ursprungligt given, får stora konsekvenser för synen på hur forskning om människan, i hennes subjektivitet och i hennes ursprungliga sätt att vara på i världen, ska bedrivas.

Att människan är en intentional varelse innebär att hennes förståelse är kontextuell. Hon möter varje situation på sitt unika sätt, på basis av sin unika historia, sina framtida projekt och sin nutida belägenhet. Utifrån denna positionering kan vi förstå henne som i grunden meningsgivande. Mänsklig subjektivitet kan inte studeras med ambitionen att kartlägga empiriska kausala relationer. Statistiska samband kan för all del undersökas, men det sker till priset av att psykets unika intentionala karaktär har fått stryka på foten. Att den naturvetenskapligt orienterade psykologin och annan samhällsvetenskap inte kunnat finna några kausala samband ska alltså inte förstås som en konsekvens av att människan är mer komplex än naturvetenskapens

forskningsobjekt, utan av psykets fundamentalt annorlunda karaktär. Det är inte frågan om en skillnad i grader utan i art.

Psykoanalys som vetenskap och behandling

En fråga som psykoanalysen brottas med är dess relation till vetenskap och behandling. Förvånande nog har frågan visat sig vara besvärlig och lätt till strider inom det psykoanalytiska samfundet (jfr Eisold, 2005). Personligen anser jag att psykoanalysen är både vetenskap och behandling. Att låta den omfatta endast en av aspekterna blir missvisande. Den psykoanalytiska kunskapen rör huvudsakligen människan i hennes lidande och det är psykoanalysens särmerke att genom kunskap lindra psykiskt lidande. Det vore därför missvisande att påstå att lindring av lidande är en bieffekt av denna ökade kunskap. Jag menar att relationen är mer intim än så. Det psykoanalytiska utforskandet rör ett lidande som på ett eller annat sätt har att göra med okunskap. Lidandet utgör en nödvändig källa för det psykoanalytiska kunskapsgenererandet och genomsyrar hela den psykoanalytiska processen; det är lidandet som motiverar en person att söka psykoanalys, som driver på den psykoanalytiska processen och som bidrar till och vidmakthåller psykoanalytikerns känslomässiga engagemang. Den psykoanalytiska ramen är en genial konstruktion för att komma i kontakt med psykiskt lidande. Vidare får vi inte bortse från att lidande och lindring av lidande har kunskapsteoretiska implikationer genom att vara en av de källor ur vilken man kan avgöra giltigheten i de sanningsanspråk som ställs under processen (se fotnot 8).

Men psykoanalysen är mer än en behandling av psykiskt lidande, den är också en vetenskap. Psykoanalysen som vetenskap, *psykoanalytisk forskning*, bör särskiljas från *forskning om psykoanalys* som handlar om att studera den psykoanalytiska processen utifrån en speciell vetenskaplig aspekt eller ett speciellt vetenskapligt perspektiv. Psykoanalytisk forskning är den konkreta psykoanalytiska

processen, den som uppstår i det psykoanalytiska rummet mellan analytiker och analysand. Och som sådan bör psykoanalysen betraktas som en evidensbaserande praktik. Jag ser två avgörande argument för att betrakta den konkreta psykoanalytiska processen som vetenskaplig: (i) Dialogen mellan analytiker och analysand är en systematisk kunskapsprocess inom bestämda ramar och med en utarbetad metodologisk rational. Faktum är att det är svårt att hitta en mer grundlig och tidskrävande datainsamlings och -bearbetande process inom andra vetenskaper. (ii) Det är endast i den kliniska situationen (eventuellt även i självanalys) som vi kan få direkt kunskap om psykoanalysens område; det omedvetna och förborgade skikt i medvetandet. Det är med andra ord endast i den kliniska situationen som psykoanalytisk kunskap kan genereras. Psykoanalytiska tolkningar av konstverk, litteratur, samhällsfenomen etc är tillämpad psykoanalys och genererar ingen ny psykoanalytisk kunskap.

Psykoanalytiska dimensioner med relevans för evidens

När vi diskuterar psykoanalys och evidens måste vi beakta psykoanalysens särart som både vetenskap och behandling varför evidensdiskussionen inbegriper flera dimensioner. Till att börja med måste vi göra en (analytisk, ej substantiell) distinktion mellan psykoanalys som vetenskap och som behandling. Denna belägenhet att både vara en vetenskap och en behandling ställer stora pedagogiska krav på oss psykoanalytiker. Här förtjänar vi kritik för att vi inte har lyckats reda ut denna relation på ett tydligare sätt. Inom naturvetenskapen görs vanligtvis en tydlig åtskillnad mellan vetenskapen, som har ett kunskapsvärde, och tekniken som med sina tekniska tillämpningar kan ha t ex ekonomiskt värde eller hälsovärde men som saknar kunskapsvärde. Inom psykoanalysen har det onekligen varit svårare att upprätthålla denna åtskillnad på samma tydliga sätt vilket kan ha försvårat en fördjupad förståelse av villkoren för det psykoanalytiska projektet.

Evidensdiskussionen måste med andra ord föras dels metavetenskapligt i förhållande till psykoanalysen som vetenskap, dels som behandlingseffekter. Vidare måste den psykoanalytiska forskningens sanningsanspråk som görs i den konkreta psykoanalytiska processen beaktas. Vi har således tre dimensioner att förhålla oss till när vi diskuterar psykoanalys och evidens. Den första, psykoanalysen som vetenskap, rör en epistemologisk-ontologisk aspekt. Den andra, sanningsanspråket i den konkreta psykoanalytiska processen, rör en inre vetenskapsteoretisk aspekt. Och slutligen den tredje dimensionen, den psykoanalytiska behandlingens effekt, rör en sjukvårdspolitisk aspekt.

Psykoanalysen som vetenskap – epistemologisk-ontologisk aspekt

Psykoanalysen som vetenskap, liksom vilken annan vetenskap som helst, kan stärkas genom metavetenskapliga klargöranden. Det finns ett stort behov inom psykoanalysen av sådana klargöranden då den lider av påtaglig begreppslig och filosofisk oklarhet. Här finns många intressanta frågor att ta sig an. Den principiella frågan som öppnar upp detta metavetenskapliga forskningsfält kan formuleras: *Hur är psykoanalysen möjlig?* Detta är en transcendental fråga som rör de betingelser som måste vara för handen för att något sådant som psykoanalys ska kunna existera.² En vetenskap är inte endast en teknisk procedur, dess vetenskapliga status bygger på hur klara, stringenta och adekvata dess begreppsapparat och metavetenskapliga grund är, hur klar och adekvat dess självförståelse är. Psykoanalysen brottas med stridande skolbildningar och med vaga och oklara begrepp. Till och med det omedvetna, psykoanalysens skiljemärke, dess ”schibboleth”³ som Freud kallade det, är synnerligen oklart och har olika konnotationer såväl inom samma författarskap som mellan olika psykoanalytiker. Även om psykoanalysens studieområde skulle vara så komplext och svårdefinierat att det inte går att uppnå samma begreppsliga klarhet som inom andra vetenskaper finns det inget skäl att inte så långt som möjligt söka klarhet och stringens.

Frågan ”*Hur är psykoanalysen möjlig*” tvingar oss att reflektera över psykoanalysens förutsättningar. Denna metavetenskapliga forskning kan röra olika begrepp och inslag i psykoanalysen; teoretiska begrepp såsom det omedvetna, libido och försvarsmekanismer, eller psykoanalytiska målsättningar såsom insiktens och förändringens natur, eller metodologiska inslag såsom samtalets och förståelsens karaktär. Min undersökning av psykoanalysens libidobegrepp och dess grund i medvetna upplevelser av sexualitet kan fungera som ett exempel på existentiell förståelse som denna evidensbaserande forskning bibringar (Karlsson, 2004, kap 6, 2007). I detta fall hjälper oss undersökningen att inte reifiera psykoanalysens vetenskapliga begrepp, att inte ge begreppen status av objektiv existens oberoende av forskaren och den psykoanalytiska teoribildningen. I stället kan vi nå kunskap om de teoretiska begreppens konstruerade karaktär.⁴ Det är en viktig kunskapsteoretisk insikt att den vetenskapliga konstruktionen, t ex libidobegreppet, inte svävar fritt i luften, utan att dess karaktär förstås genom att dess rötter i den förvetenskapliga erfarenheten uppenbaras, samt att de åtgärder klargörs som förutsätts för konstruktionen av begreppet på basis av denna förvetenskapliga nivå.

Ett annat exempel på ett angeläget studium skulle alltså kunna vara att undersöka förutsättningarna för det psykoanalytiska samtalet – *hur är det psykoanalytiska samtalet möjligt?* Den praktiska nyttan av sådan forskning skulle kunna vara betydande. Om vi som psykoanalytiker vinner fördjupad kunskap om samtalets ontologiska förutsättningar, samtalets natur, främjas möjligheten att skapa ett utrymme för samtalet i den psykoanalytiska situationen. Det handlar inte om att ange faktiska, objektiva kriterier för t ex ett lyckat samtal. Det är en motsatt rörelse jämfört med det empiristiska objektiverandet och operationaliserandet. För en psykoanalytiker borde sådant metavetenskapligt utforskande te sig som en spännande uppgift då den bibringar en fördjupad, existentiell förståelse av dennes värv.

2. Frågan om möjligheten till någontings existens ska skiljas från frågan om ”varför?” som söker en kausal förklaring. Det är den senare frågan med tillhörande tekniskt kunskapsintresse som en humanvetenskaplig syn på psykoanalysen, vilande på en fenomenologisk kunskapsteori och ontologi, principiellt anser inadekvat och oförenlig med det mänskliga subjektets intentionalitet. Det tekniska kunskapsintressets legitimitet i produktionen av statistiska samband kan för all del inte principiellt ifrågasättas. Men, som sagt, statistiska samband mellan behandlingsform och utfall har ingen relevans när det gäller att metavetenskapligt stärka psykoanalysens vetenskapliga status.

3. Schibboleth” kommer från en berättelse i Bibeln (Domarboken 12:6) där Gileads män avgjorde om personer skulle släppas över Jordanfloden eller avslöjas som efraimiter genom deras uttal av ordet ”schibboleth”, och därmed gripas och dödas.

4. Min uppfattning att begreppet ”libido” inom psykoanalysen är en teoretisk konstruktion bör inte missförstås. Begreppet ”konstruktion” ska i detta sammanhang inte sammanblandas med det som ibland, i mer socialkonstruktivistisk anda, åsyftar en godtycklig, icke önskvärd socialt och kulturellt konstruerad idé. Här innebär ”konstruktion” att vi går bortom det som är möjligt att uppleva.

*Sanningsanspråk i den konkreta
psykoanalytiska tolkningsprocessen
– inre vetenskapsteoretisk aspekt*

5. Se Ricoeur (1977) för en diskussion om vad som utmärker ”fakta” i den psykoanalytiska processen och hur de skiljer sig från observationsvetenskapernas fakta-begrepp.

6. När jag talar om kausalitet är det i en naturvetenskaplig betydelse. Här finns inte utrymme att diskutera psykoanalysens karaktär av att vara en förklarande vetenskap och inte rätt och slätt en deskriptiv dito. Men det bör ändå framhållas att i en fördjupad diskussion om psykoanalysens förklarande karaktär har begreppet ”kvasi-kausalitet” relevans. Kvasi-kausalitet är dock inte synonymt med naturvetenskapens kausalitet.

7. Denna mening ska inte förstås som motstridig mot meningsbegreppets ontologiska ursprung. Det psykoanalytiska konstruerandet av mening är inte en beskrivning av ett ursprungligt skeende. Det kan i stället sägas vara ett resultat av en ”aborterad” intentionalitet/meningskapande, ett intenderande som inte har utvecklats eller fullföljts.

Den andra dimensionen där frågan om psykoanalysens evidens är av intresse rör sanningsanspråken i den konkreta kliniska situationen. Denna dimension berör det som vi benämner som psykoanalytisk kunskap och som vi i teoretisk framställning känner igen som oedipuskomplexet, den depressiva positionen, olika försvarsmekanismer mot psykisk smärta och så vidare. Denna psykoanalytiska kunskapsbank har sin grund i det kliniska arbetet.

För att en psykoanalytisk kunskapsutveckling över huvud taget ska vara möjlig är det viktigt att psykoanalysens karaktär respekteras så att psykoanalysen inte tvingas in i en inadekvat ram, vilket sker när det empiristiska idealet anammats. Hypotesprövningsmodellen, med vilken man prövar i förväg uppställda hypoteser, är en vedertagen validerande princip inom den empiristiska traditionen. Hypoteserna testas genom observation av utfallet för att avgöra om utfallet är i linje med hypotesen. Detta empiristiska tankesätt är vanligt förekommande även bland psykoanalytiker som följande citat får illustrera (Roiphe, 1995, 1182).

We cannot ... claim proof of our hypotheses if we are not willing to assess the reliability and reproducibility (in some form) of our observations and to demonstrate that our inferences better explain the complex facts of psychic reality, in a statistically significant way, than do some rival set of inferences.

Jag vill hävda att psykoanalysens karaktär avviker i flera avseenden från en sådan forskningsstrategi. Psykoanalysens kunskapsgenererande sker i den konkreta psykoanalytiska situationen. Dokumenterad i artiklar, böcker o dyl, kan kunskapen sedan diskuteras och granskas med avseende på sanningsanspråken av det psykoanalytiska samfundet. Den psykoanalytiska kunskapen som vi använder oss av i den psykoanalytiska behandlingen bekräftas inte och kan/bör inte heller bekrä-

tas i form av statistiska tester. Ovanstående citat äger alltså varken deskriptiv eller normativ giltighet för psykoanalysen.

Här finns endast utrymme för ett par kommentarer om villkoren för evidensbaserad i den konkreta psykoanalytiska behandlingen. Psykoanalysen är inte en observationsvetenskap som det förutsätts i citatet ovan.⁵ Psykoanalysen är, menar jag, en hermeneutisk vetenskap, mer precis en djuphermeneutik (jfr Guettler, 2008; Habermas, 1972; Lesche, 1971; Ricoeur, 1970, 1977). Psykoanalysens kunskapsobjekt har karaktären av inre meningssamband och inte av yttre, av varandra oberoende entiteter. Dessa inre meningssamband får inte förstås som instrumentellt, kausalt ”ihopsatta” entiteter. I det instrumentella, kausala synsättet förtingligas det psykiska till observerade fakta vilka förs samman i förmodade kausala orsakskedjor.⁶ Detta naturvetenskapligt orienterade synsätt är något som är djupt rotat i oss, både vad gäller konceptualiserandet av vetenskaperna och hur vi ser på människan i hennes vardagliga liv. Vi talar kanske om mening men tänker ändå om den på ett förtingligt sätt.

Den psykoanalytiska processen i sin mest radikala utövning kan ses som ett konstruerande av mening snarare än ett kartläggande av redan befintliga meningssamband (jfr Laplanche, 1999).⁷ Detta konstruerande ska inte förstås som ett ogrundat sammankopplande av psykiska entiteter. I stället genomsyras det av ett adekvat psykoanalytiskt valideringsförfarande (se Karlsson, 2000, 2004 kap 8). Denna konstruerande process leder till subjektets tillblivelse och växande. Psykoanalysens ansvarsbegrepp handlar om subjektets förmåga att göra främmande psykiska element (bortträngda, avspjälkade, förnekade, förkastade) till sina egna. Konstruerandet av mening både förutsätter subjektet och främjar dess växande. Det är här av vikt att framhålla att när vi talar om konstruerande av mening så rör vi oss inom ett helt annat ontologiskt och kunskapsteoretiskt område än då vi talar om kausalitet.

Skillnaden mellan mening och kausalitet stavas just subjektivitet. Subjektet utgör en

pol utifrån vilken det upplevda gestaltas. Konstruerandet av meningssamband, som det psykoanalytiska utforskandet resulterar i, struktureras till levda implikationer, inte separata händelser i tiden. Eller konkret, en spindelfobi kommer inte att förstås som att man först ser spindeln och sedan blir rädd, utan åsynen av spindeln implicerar rädslan. Åsynen av spindeln är lika med att se ”den farliga spindeln”.

Denna införlivandeprocess som analysanden genomgår under det psykoanalytiska utforskandet har sin motsvarighet hos analytikern i dennes förhållande till det psykiska materialet som träder fram i analysen. Gränsen för det psykoanalytiska utforskandet avgörs bl a av analytikerns förmåga att förstå möjliga meningssamband. Denna förståelse föregås vanligtvis av ett tålmodigt lyssnande, utan att något meningssamband kan skönjas. Det psykiska materialet kan till en början presentera sig som av varandra oberoende entiteter som har karaktären av yttre fakta. Iakttagelsen och analyserandet har ännu inte nått analytikerns förståelse av ett inre meningssamband. Det är när analytikern griper detta inre meningssamband som en genuin förståelse har uppnåtts, en förståelse som har mer att göra med att låta sig överraskas än att få uppställda hypoteser bekräftade (jfr Nilsson, 2009). Analysandens uttryck finner en resonansbotten i analytikern som därmed själv kan omfatta och leva sig in i meningssambandet - ett viktigt kliniskt-terapeutiskt ögonblick då båda delar en förståelse av psykisk mening. I detta sammanhang vill jag dock framhålla analytikerns sensitivitet och förmåga att uppmärksamma sitt inre liv med tanke på den kunskapsteoretiskt-validerande aspekten.

Det psykoanalytiska sanningskriteriet är en fråga om en, i analysandens levande, inre koherens som mödosamt och snirklande växer fram (konstrueras) under den psykoanalytiska processen. Principiellt använder sig psykoanalytikern inte av yttre normer eller kriterier för att validera sin förståelse. Det hindrar inte att den psykoanalytiska processens validitet många gånger beskrivs utifrån objektiva fakta; som att bearbetandet av tidig

separationsångest visade sig i att sjukskrivningen upphörde, att minskad kastrationsrädsla gjorde att analysanden sökte ett eftertraktat chefsjobb eller när det schizo-paranoيدا stadiet övervanns kunde analysanden gifta sig. Dessa yttre tecken på den psykoanalytiska teorins giltighet har trots allt en mer pragmatisk karaktär. Det är endast när vi beaktar analysandens meningsgivande av de konkreta händelserna som vi kan avgöra giltigheten i våra sanningsanspråk.⁸

Ytterligare ett villkor som sätter gränser för det objektiva handlandets valideringspotential rör respekten för en irreducibel subjektiv akt avseende vad analysanden beslutar att göra med sina bearbetade erfarenheter och sin ökade kunskap. Och det är av stor vikt att respektera denna irreducibla subjektiva akt eftersom psykoanalysen annars riskerar att uppvisa totalitära anspråk. Med irreducibel akt menas här att denna i princip är bortom ”psykoanalytisk” kontroll. I en välkänd liknelse kan psykoanalysen förse analysanden med färdbiljetten men valet att använda biljetten är analysandens eget. Samma villkor lyfts fram med lite andra ord av Pöstyényi (1984) och Ikonen (1999) när de framhåller människans ontologiska autonomi respektive människans egen självreglering.

Uppfattningen att psykoanalytisk kunskap rör subjektets inre meningsskapande får konsekvenser för validering av psykoanalytikerns sanningsanspråk. Vi måste gå till vår egen psykoanalytiska erfarenhet när vi ska bedöma giltigheten i våra kollegers sanningsanspråk. Sanningsanspråken måste legitimeras och förankras i oss själva när det som i psykoanalysens fall rör inre meningssamband, till skillnad från sådan empirisk forskning där upptäckter rör samband mellan yttre, logiskt oberoende variabler.

Psykoanalytisk behandlingseffekt – sjukvårdspolitisk aspekt

Att kalla denna aspekt för sjukvårdspolitisk indikerar dess mer pragmatiska värde jämfört med de två övriga. Här handlar det framför allt om ett samhälleligt sjukvårdspolitiskt

8. Kriterier för att avgöra psykoanalytiska sanningsanspråk härrör ur flera källor. Sanningsanspråken och många gånger deras oerhörda komplexitet kan inte avgöras på något enkelt sätt. Det räcker t ex inte med att analysanden samtycker till föreslagna tolkningar, det kan krävas lång tid och mödosamt arbete att avtäckas sanningen, helt i linje med Freuds beskrivning av den psykoanalytiska processen som en ”genomarbetning” (Durcharbeitung). En rad aspekter har relevans vid bedömningen av sanningsanspråkens giltighet, såsom försvinnande/nedtoning av symptom, upplevd lindring av lidande, förståelsens frigörande av nytt psykiskt material, samt gestaltande av ett nytt (koherent) narrativ som omfattar både upplevelse och handling.

9. Jiménez (2007) argumenterar för den nytta som den kliniska praktiken kan ha av den statistiska forskningsansatsen. Jag kan dock känna mig djupt skeptisk till den tekniska, manipulativa och icke-autentiska anda som en sådan forskning söker vägleda psykoanalytikern i. Var och en kan bedöma värdet för den kliniska praktiken av nedanstående resultat, vilka härstammar från en studie av Benecke och Krause om panik ångest (panic disorder) med 20 patienter. Jiménez (2007, 670) skriver: "In terms of affective facial behaviour, the results fell into two clusters. A type-I patient showed high total activity, with a predominance of expressions of happiness but with simultaneous negative affects and relational behaviours experienced as manipulative. If the therapist frequently responded to their relational offer with a smile, the prognosis was poor. In contrast, abstinence on the part of the therapist with respect to this offer improved the prognosis. A type-II patient showed reduced facial activity, except for happiness, sadness and contempt, and the expressive sobriety appeared to indicate a relational deficit. In this cluster, the frequency of the therapist's smile was correlated with a good prognosis. It seems that, with type I, the therapist's smile served the function of giving support and avoiding conflict, whereas, with type II, it would be a prerequisite for establishing a relationship."

intresse, och som det ser ut idag är detta inte sällan förbundet med ett ekonomiskt tänkande. Psykoanalysen står inför stora utmaningar vad gäller denna sjukvårdspolitiska aspekt. Sjöqvist (2009, 14) redogör för den norske socialpsykologen Tor-Johan Ekelands kritik av dagens förhärskande evidensbegrepp, och skriver:

Ekelands poäng är att det är mycket tveksamt om kraven på evidensbaserad behandling ger en bättre behandling. Detta eftersom psykoterapins natur är kontextuellt, relationellt och dialogmässigt tolkande och därför inte passar in i evidenskonceptet. Slutresultatet blir i själva verket att evidenskonceptet leder till en psykoterapiförståelse; en skada som det kan ta lång tid att ersätta.

Dagens debatt om evidensbaserad behandling hotar att marginalisera psykoanalys och psykoanalytisk terapi inom den offentligt finansierade vården. Det är alltså angeläget att vara uppmärksam på det positivistiska idealet som ligger till grund för de utfallsstudier som idag har evidensstatus och avgör kriterier för vetenskaplighet. Man bör av flera anledningar förhålla sig kritisk till de studier som dominerar området. Inte sällan talas det där om kausala samband trots att det på sin höjd visar statistiskt signifikanta samband. Även om det rör sig om signifikanta samband saknar resultaten många gånger relevans för psykoanalysen. De speglar ett tekniskt förhållningssätt som objektiverar psykoanalysens område.⁹ Psykoanalytiker har alltså mycket att vinna på att utföra ett renhållningsarbete dels genom att bredda diskussionen om evidens, dels att kritiskt analysera de filosofiska grunderna på vilka dagens omhuldade evidensstudier vilar.

Utmaningen stannar inte vid att kritiskt granska det nu förhärskande evidensbegreppet, vi bör verka för att använda ett evidensbegrepp som beaktar de psykoanalytiska värdena. Vi måste diskutera hälsa och sjukdom

ur andra perspektiv än det psykiatriskt diagnostiska (jfr Gadamer, 2003; Winnicott, 1971). Det som slår en när man tar del av utvärderingar av olika behandlingsmetoder är att strävan att hitta objektiva kriterier för att "slussa rätt patient till rätt behandling" bortser från patienten som ett subjekt som är motiverat till någonting. I ett psykoanalytiskt sammanhang känns det anmärkningsvärt att detta för psykoanalysen grundläggande villkor lyser med sin frånvaro. En rad andra grundläggande villkor, ansvarstagandet och frigörelsen, adresseras inte heller i de utvärderingsinstrument som används idag.

Det är idag en öppen fråga hur väl vi kan komma att lyckas med att vinna förståelse för idéer och synpunkter vars implikationer skulle leda till en för psykoanalysen mer adekvat behandlingsforskning. Jag ser framför mig empirisk forskning som fördjupar förståelsen av de värden och resultat som psykoanalysen bibringar. Forskning som kan verka i ett dialektiskt och ömsesidigt befruktande förhållande med de ovan diskuterade evidensprojekten; den epistemologisk-ontologiska och den inre vetenskapsteoretiska aspekten. Sådan forskning borde inte uteslutande intressera psykoanalytiker, utan även allmänheten, politiker och beslutsfattare.

Jag vill tacka Emilia Degenius, Johan Eriksson och Svante Tham för värdefulla synpunkter på en tidigare version av denna artikel

Litteratur

- EISOLD, K. (2005). Psychoanalysis and psychotherapy: A long and troubled relationship. *International Journal of Psychoanalysis*, 86, 1175–1195.
- ERIKSSON, J. (2008). Illusionen om det inre. Freud och upptäckten av den psykiska verkligheten. *Divan*, nr 1–2/2008.
- GADAMER, H.-G. (2003). *Den gåtfulla hälsan*. Ludvika: Dualis.
- GUETTLER, K. (2008). Psykoanalytisk forskning: När delen ger mening åt helheten. *Psykologtidningen*, 53, nr 11, 14–17.
- HABERMAS, J. (1972). *Knowledge and human interest*. Boston: Beacon Press.
- IKONEN, P. (1999). Paying attention to the mute part. *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 22, 1–18.
- JIMÉNEZ, J. P. (2007). Can reseach influence clinical practice? *International Journal of Psychoanalysis*, 88, 661–79.
- KARLSSON, G. (2000). The question of truth claims in psychoanalysis. *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 23, 3–24.
- (2004). *Psykoanalysen i ny belysning*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- (2006). Reflektioner över den psykoanalytiska situationen med hjälp av fenomenologin. Föredrag på Freud-jubileum den 6 oktober 2006 i Stockholm.
- (2007). The construction of the libido in psychoanalytic theory on the basis of conscious sexual experiences. I F. Columbus (red.), *New research on consciousness*. Hauppauge, NY: Nova Science Publishers.
- LAPLANCHE, J. (1999). *The unconscious and the id*. London: Rebus Press.
- LESCHE, C. (1971). Om psykoanalysens vetenskapsteori. *Häftien för Kritiska Studier*, 4, 7–25.
- NILSSON, Ch. (2009). Att upptäcka den egna praktiken på nytt. Om psykoanalysen, psykoterapin och högskolan. I Ch. Nilsson (red.), *Psykoterapeutens och psykoanalytikerns praktiska kunskap*. Stockholm: Södertörns högskola.
- PÖSTÉNYI, A. (1984). Some reflections on interpretation, holding and psychoanalysis as a science. *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 7, 113–32.
- RICOEUR, P. (1970). *Freud and philosophy: An essay on interpretation*. New Haven: Yale University Press.
- RICOEUR, P. (1977). The question of proof in Freud's psychoanalytic writings. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 25, 835–871. (Också publicerad i hans *Hermeneutics and the human sciences*. Cambridge: Cambridge University Press).
- ROIPIE, J. (1995). The conceptualisation and communication of clinical facts: A consideration of the 75th anniversary edition IJPA. *International Journal of Psycho-Analysis*, 76, 1179–1190.
- SJÖQVIST, S. (2009). Evidensbegreppet som maktinstrument. *Insikten*, 18, nr 1, 7–15.
- SOLMS, M. & TURNBULL, O. (2002). *The brain and the inner world*. New York: Other Press.
- WINNICOTT, D.W. (1971). *Lek och verklighet*. Stockholm: Natur och Kultur.